

Atsiliepiamai, recenzijos

Vertinga šiandienei praktikai knyga apie tarpukario Lietuvos banko veiklos patyrimą

Gediminas Smalenskas

docentas socialinių mokslų daktaras
 Vilniaus universiteto Finansų ir kredito katedra
 Saulėtekio al. 9 2040 Vilnius
 tel. (370 2) 76 94 83

„Iki šiol nebuvo išsamesnės tarpukario istorijos veiklos studijos apie Lietuvos banko vaidmenį 1922–1943 metais mūsų krašto ūkiui ir net politikai, apie iškilias asmenybes, gerai teoriškai pasiruošusias ir vadovavusias jam,“ – teigiama socialinių mokslų daktaro Vlodo Terlecko monografijos (1997 m.) „Lietuvos bankas 1922–1943 metais“ įžangoje.

1922 m. rugsėjo 27 d. steigiamasis akcininkų susirinkimas įsteigė akcinį emisinį Lietuvos banką. Ši data nurodoma autoriaus kaip tiksliausia. Įstatymų leidėjas suteikia tarpukario Lietuvos bankui monopolinę teisę leisti banknotus, o tai sudaro galimybę įvesti centralizuotą pinigų sistemą ir atmata bet kokią valiutinį seperatizmą (Klaipėdos atžvilgiu). Lietuvos banko įstatyme jam buvo suformuluotas tritiksliis labai aktualus tuo metu uždavinys – be pinigų reguliavimo ir jų stiprinimo kreditu, skatinti ūkio plėtrą. Taip tarpukario Lietuvos banko kūrėjai suprato jo, kaip emisijos banko, vaidmenį. Tai labai vertas dėmesio faktas, nes dabar Tarpautinis valiutos fondas ir daugelis ekonomistų mano, kad tinkamiausias šalies centrinio banko uždavinys – užtikrinti kainų stabilumą. Iš to matome, kaip tuometiniai tarpukario Lietuvos banko įstatymų

kūrėjų numatyti uždaviniai yra susiję su šiandienos praktika ir mokslu. Tarpukario Lietuvos banko įstatyme buvo suformuluotos ir funkcijos, kurias Lietuvos bankas turėjo vykdyti. Be pinigų emisijos, valstybės banko aukso, valiutos, atsargų vadybos ir kurso reguliavimo, ūkio kreditavimo arba komercinės funkcijos, iš dalies vykdyti bankų banko ir ekonomikos reguliavimo funkciją.

Monografijoje konstatuojama, kad pirmą kartą Lietuvos istorijoje emisijos banko įsteigimas, lito banknotų išleidimas ir nacionalinės pinigų sistemos sukūrimas tarpukario Lietuvoje buvo epochinės reikšmės įvykis. O juk iš tiesų! Kas gali pancigti šią monografijos autoriaus mintį.

Pavojinga Lietuvos geopolitinė padėtis tolesnei tarpukario Lietuvos banko raidai buvo nesėkminga. Sovietų, o vėliau nacistinės Vokietijos okupacija ši epochinės reikšmės įvykį stengėsi ištrinti iš Lietuvos istorijos. O po vokiečių okupacijos užsitęsusi sovietų okupacija iki 1990 metų Lietuvos banko vardą, kaip savarankiškos valstybės simbolį, trynė iš Lietuvos tautos sąmonės. Todėl šiandienei naujai lietuvių kartai Lietuvos banko tarpukario istorija yra tarsi balta dėmė. O be praeities nėra ateities. VI. Terlecko monografija primena mums Lietuvos banko garbingą praeitį, teikia žinių apie bankininkystės raidos pradžią Lietuvoje. Tai didžiulė jos vertė. Ir koks sutapimas. Monografija išleidžiama minint Lietuvos banko 75-ąjį gimtadienį jau atkurtoje nepriklausomojoje Lietuvoje (1991 metais), kartu ir Lietuvos nepriklausomybės 80-metį.

Kaip turėtume vertinti VI. Terlecko monografijos indėlį į bankininkystės mokslą. Monografijos svarba ta, kad pirmą kartą įvertinta bankininkystės mokslo pradžia Lietuvoje. O pradžia yra visų pradžia. Tos pradžios įvertinimo reikšmė didžiulė, leidžia suvokti, kad tolesnis 1991 metais atkurtos nepriklausomos Lietuvos likimas ir jos ateitis turės priklausyti tik nuo to, kaip gerai bus sutvarkyta jos pinigų emisija ir padengiami išleidžiami į apyvartą Lietuvos banko banknotai, kiek plačiai jo vadovai atvers Lietuvai kelią kurti savo nacionalinę kredito sistemą, kokį skirs dėmesį saviems pinigams (litams) ir savo centrinei šalies ekono-

mikos institucijai, t. y. specialiam pinigų emisijos bankui. Visa tai ypač svarbu prieš integruojantis į Europos Sąjungą, nes Lietuva (turinti savo pinigų sistemą) turės nustatyti normalius ekonominius santykius su Europos valstybėmis.

Koks buvo tarpukario Lietuvos bankas? Iš monografijos aiškėja, kad Lietuvos banko ir valstybės ryšiai buvo glaudūs, nekildavę jokių didesnių konfliktų, išskyrus atvejus, kai pasireiškėdavo objektyvus valdžios nesisikaitymas su Lietuvos banko vadovais tokiais klausimais – nespécialistų skyrimas jo direktoriais, dėl zlotų keitimo į litus santykio Vilnijos gyventojams, dėl sidabro monetų išleidimo, dėl palūkanų normavimo, valiutų kontrolės įvedimo tikslingumo. Tačiau, monografijos autoriaus teigimu, Vyriausybės ir Lietuvos banko pozicijos sutapo dėl strateginio tikslo – lito pastovumo. Ir net paradoksalu, kad dėl lito pastovumo Lietuvos vyriausybė paaukojo savo šalies valstybingumą.

Tarpukario Lietuvos banko savarankiškumas buvo didesnis negu daugelio analogiškų Europos valstybių bankų, nes nebuvo kasdien jų veiklą kontroliuojančios institucijos. Vadovų skyrimas netraktuotas kaip valstybės teisė kištis į banko valdymą, atliekamas operacijas, o kaip banko atidavimas į turinčių valdžios pasitikėjimą žmonių rankas. VI. Jurgutis buvo banko savarankiškumo šalininkas. Svarbiausiu dalyku jis manė esant ne emisijos banko nuosavybės organizavimo formą, o valstybės įtaką jam. Tai buvo ketvirto tipo emisijos bankas, kontroliuojamas valstybės. Ginčą dėl tolesnio jo savarankiškumo sprendė gyvenimas. Tolesnė pasaulinės bankininkystės raida parodė, kad didėjo bankų savarankiškumas, daugėjo valstybinių emisijos bankų. VI. Terlecko nuomone, tai buvo pažangus, tuometines krašto sąlygas atitikęs emisijos bankas (p. 36).

VI. Terlecko nuomone, tuometiniai Lietuvos banko tarybos įgaliojimai, palyginti su dabartinio Lietuvos Respublikos komercinių bankų įstatymo nustatytais tarybų pareigomis, buvo siauresni. Tuo tarpu teoriiniu pažiūru turėjo būti atvirkščiai, t. y. daug didesnis Lietuvos banko, kaip emisijos banko, vaidmuo ir atsakomybė; kartu didesni ir jo tarybos įgaliojimai.

Lietuvos bankas turėjo neįprastą struktūrą – generalinę tarybą, diskonto komitetus tiek banko centre, tiek jo skyriuose, revizijos komisiją. Svarbus banko kontrolės elementas buvo atskaitomybė ir viešumas.

Lietuvos bankas, kaip emisijos bankas, veikė 18 metų. Lietuvoje jo dėka buvo įteisintas mišrus aukso luitų ir devizų standartas, kuris ženklo krašto ūkio pažangą, jo pinigų politikos sėkmę ir valiutinės padėties stiprėjimą (p. 46). Tai reiškė, kad pinigų kiekis apyvartoje didėjo didėjant aukso ir užsienio valiutos atsargų. Vadinasi, litas buvo dengiamas jomis. Lietuvos banko įstatymas numatė lito banknotų keitimą į auksą. Tačiau pinigų kūrėjai buvo apdairūs ir pasižadėję banknotus keisti į auksą formulavo neįsipareigojamai ir nuo ne mažesnės kaip 20 000 litų sumos.

1931 metais Lietuvos bankas tapo Tarpautinių atsiskaitymų banko (TAB) nariu. 1935 metais pakeitus Lietuvos banko įstatymą jam leista pirkti valstybės ilgalaikių vertybinių popierių, o nuo 1939 metų padidėja jo teisė kredituoti valstybę perkant išdo trumpalaikius pasižadėjimus.

Gana reikliai buvo parenkami tarnautojai. Jie turėjo būti aukštos kvalifikacijos ir sąžiningi.

Ypač vertinga monografijoje pateikiama tarpukario Lietuvos iškilių ekonomistų (Vl. Jurgučio, D. Cesevičiaus, E. Galvanausko ir kt.) sukaupto proto produkto bankininkystės srityje apžvalga ir Vl. Terlecko pinigų emisijos bei Centrinio banko reikalingumo tautos ūkiui, norint išvengti tvirtos valiutos ir brangenybių išvežimo iš Lietuvos ir laikinųjų pinigų nuvertėjimo, išskirtinės teisės laikytis pasaulinės tradicijos, t. y. apriboti banknotų iki 20 metų termino leidimą, norint išvengti netikrumo atmosferos Lietuvos banko skubaus ar neskubaus įsteigimo ir su tuo susijusių teigiamų ir neigiamų padarinių Lietuvos ekonomikai, vertinimai.

Monografijoje teigiama, kad tarpukario Lietuvos ekonomistų nuomonės dėl Lietuvos banko valstybinės galios skyrėsi. Vieni buvo tos nuomonės, kad į emisijos banką neįsileidus valstybės kapitalo jis bus paverstas akcine bendrove. Kiti ekonomistai manė priešingai – reikia stiprinti valstybinę jo galią. Pavyzdžiui, S. Kuzminskas siūlė suteikti monopolinę emisijos teisę privačiam valstybės kontroliuojamam bankui, bet

su minimalia reglamentacija. Tačiau kiti ekonomistai tam prieštaravo ir savo argumentus grindė tuo, kad didėjanti valstybės galia emisijos banke yra ne kas kita, kaip jo nesavarankiškumo įrodymas, o gal ir silpnumo požymis. O tai gali būti panaudota pinigams spausdinti (t. y. pinigų nestabilumui) ir t. t. „Ar pinigų stabilumo išsaugojimui galima aukoti valstybingumą ir kokia šalis tai darė“, – retoriškai klausia autorius. Tačiau, kaip matyti iš monografijos, pinigų stabilumui užtikrinti buvo pakautas valstybingumas ir šalis, kuri tai padarė, buvo Lietuva!

Monografijoje pabrėžiama, kad šiandienio Lietuvos banko stiprumas, biudžeto subalansuotumas, teigiamas mokėjimų balansas priklauso ne nuo to, kiek savo galių jam suteiks ar nesuteiks valstybė, bet nuo šiandienio Lietuvos banko vadovų valstybinio mąstymo ir jo nekonservatyvumo, ekonominių pažiūrų naujoviškumo ir tikėjimo savų pinigų ateitimi, mokėjimo įvertinti ekonominę padėtį. 1922 metais manymas, jog bankas negali būti įsteigtas be užsienio kapitalo, buvo klaidingas ir rodė nemokėjamą vertinti savo ekonominę padėtį (p. 21), valiutinio separatizmo atmetimą. Mums tarpukario Lietuvos patyrimas vertingas tuo, kad valstybė savo pinigų stabilumą užtikrino nesinaudodama nei užsienio paskolomis, nei svetimomis konsultacijomis, nors tokius sunkius uždavinius sprendė pirmą kartą. Tuo tarpu dabar turime atvirksčią vaizdą. Be užsienio paskolų ir jų specialistų brangiai mokamų konsultacijų neapsieina nė viena šalies ministerija ir jos žinyba.

Šiandienei bankininkystės praktikai svarbus tarpukario Lietuvos patyrimas dėl nuosavo ir atsargos kapitalo paskirties ir jo dydžio. Tuomet Lietuvos banko nuosavo kapitalo paskirtis buvo dvejopa:

- 1) buvo kreditinių pretenzijų patenkinimo fondas. O tai didino indėlininkų ir banknotų laikytojų pasitikėjimą banku;

- 2) leido atlikti operacijas pinigų rinkoje ir tuo stiprino banko padėtį.

Nuosavo kapitalo svarba yra ta, kad nuo jo priklauso, kiek bus sukaupta aukso ir užsienio valiutos į pradinį fondą, būtina banknotams padengti ir nacionalinės valiutos kursui palaikyti. Apskritai jis nebuvo didelis, palyginti su išleistais pinigais. Pasak Vl. Jurgučio, vertas dėmesio tik nedidelis nuosavas kapitalas, kadangi tai palengvina bankams

spręsti ir vykdyti visuomeninius uždavinius, nes nėra reikalo vaikytis didelio pelno, kad būtų galima akcininkams mokėti daug dividendų. Šios tarpukario patirties mums daug kur trūko atkuriant nepriklausomos Lietuvos banką. VI. Terlecko teigimu, aukštos kvalifikacijos specialistai, jų žinios netapo mūsų profesinio tobulėjimo prielaida. Ir tai skaudžiai pajutome po Nepriklausomybės atkūrimo. Tuo tarpu tarpukario Lietuvos bankui trūko ne tik specialistų, bet ir patalpų, ir net kėdžių, o stalus teko skolintis. Nepriklausomos Lietuvos bankas kūrėsi turėdamas geresnes materialias sąlygas, bet blogesnes teorinio pasirengimo požiūriu.

Siekdama išlaikyti lito stabilumą Lietuva nepasirengė agresoriui. Atsarginių mobilizacijai per mėnesį reikėjo 10 mln. Lt. Tokio išlaidų padidėjimo litas nebūtų pakėlęs. Taigi aukota Lietuvos laisvė norint išlaikyti pastovų lito kursą.

SSRS įguly įsileidimas klibino Lietuvos banko pinigų sistemos ir finansų pamatus. Didėjo rinkos išbalansavimas, nes armijos poreikiams naudoti prekių ištekliai nebuvo papildomi iš SSRS eksporto. Tarpukario Lietuvos banko veiklą destabilizavo indėlių išmokėjimo suvaržymas, SSRS valstybinio banko reikalavimas perduoti aukso atsargas. Tai sukėlė indėlininkų paniką, skatino indėlių atsiėmimą. Vertė banką didinti rediskonto operacijas, o kartu banknotų apyvartą, sumažinti lito padėgimą auksu.

Tarpukario Lietuvos bankas buvo paverstas SSRS valstybinio banko Lietuvos respublikine kontora.

Oficialiai Lietuvos bankas buvo atkurtas 1941 m. liepos 5 d. laikinojo Ministrų kabineto posėdžio nutarimu. Tų pačių metų spalio mėnesį atgaivinamas komercinis kreditas, atnaujinamos vekselių diskonto operacijos. Tačiau Lietuvos bankas negalėjo vykdyti pinigų emisijos funkcijų. Tai tvarkė Reicho kredito kasa. Naciai panaudojo banką, pinigų mechanizmą kraštui apiplėšti. Tai darė ir sovietai.

Dviejų okupantų jėgomis buvo nutraukta garbina Lietuvos banko istorija.

Viena VI. Terlecko monografijos dalis „Lietuvos banko veiklos bruožai“ skiriama Lietuvos banko veiklos analizei, apima laikotarpį nuo 1922

iki 1943 metų. Autorius skiria du pagrindinius Lietuvos banko veiklos barus – lito banknotų emisiją ir komercines operacijas. Lietuvos bankas galėjo teikti paskolas įkeitus jam tauriuosius metalus, vietinius ir užsienio kilmės komercinius pasižadėjimus (vekselius, kurie galėjo būti diskontuojami), valstybės ar jos garantuotus popierius, negendančias prekes, užsienio valiutą. Išskirtiniais atvejais norėdama apsidrausti nuo nuostolių banko valdyba tarybos sutikimu galėjo reikalauti iš skolininkų papildomo nekilnojamojo turto užstato. Vėliau bankui suteikta teisė kredituoti valstybę įsigyjant jos paskolų laktų. Daug dėmesio buvo skiriama banko saugumui užtikrinti. Todėl jam buvo uždrausta atlikti tam tikras operacijas – imti paskolas savo reikalams, teikti hipotetines paskolas, skolinti už įkeistas pramonės įmonių ir jo paties akcijas, dalyvauti pramonės įmonių kapitale. Monografijoje labai įdomūs ir svarbūs VI. Terlecko pastebėjimai kaip šie draudimai įsikomponavo į europinį kontekstą, o būtent, kad skolintis vidaus rinkoje emisijos bankui nereikia, nes jis pats sukuria kredito išteklius, o skolintis užsienyje, siekiant padidinti padengiamųjų vertybių fondą ir emisiją, nepageidautina, nors valiutoms stabilizuoti būtina imti užsienio paskolas ar net naudingiau, negu realizuoti emisijos banko aktyvus (užsienio). Ar tai neaktualu ir šiandien, kadangi iš kartaus praeities patyrimo VI. Terleckas daro išvadą, „... netikslinga buvo suvaržyti Lietuvos banko teisę skolintis užsienyje ekstremaliomis sąlygomis“. Kas žino, ar šie žodžiai netaps pranašiški Lietuvai ekstremaliomis sąlygomis XXI amžiuje!

Paskolų teikimas ūkiui ir gyventojams buvo viena iš svarbiausių Lietuvos banko aktyvo operacijų, iš kurių jis gaudavo daugiausia pajamų. Charakteringa, kad Lietuvos bankui buvo nustatyta kolegiali paskolų teikimo tvarka, atriboti centro ir skyrių įgaliojimai, banko tarnautojai atlikdavo labai profesionalius, išsamius įvairių Lietuvos ūkio sričių padėties tyrimus, tarptautinių rinkų prognozes. Manau, jei tai būtų atlikta dabar Lietuvoje, argi ją būtų ištikusi bankų krizė vadovaujant A. Šleževičiaus vyriausybei.

Labai platus buvo teikiamų paskolų spektras – net iki lombardo paskolų. Vyravo pirmenybinis kreditavimas iš specialiųjų einamųjų sąskaitų

pagal vekselius. Keitėsi ir kredito politikos orientyrai – buvo siaurinamas žemės ūkio kreditavimas, intensyvinamas eksporto, perdirbamosios pramonės, stambių klientų kreditavimas.

Formuojant Lietuvos banko kredito politiką prioritetas buvo teikiamas pasiekti pasitikėjimą litu, garantuoti jo pastovumą. Todėl tarpukario Lietuvos banko kredito politika buvo susijusi su restrikcine jo pinigų politika, pagrįsta lito banknotų šimtaprocentiniu padengimu aukso ir valiutos atsargomis. Kreditavimo plėtra priklausė nuo valiutos fondo (dabar mums analogas yra Tarptautinis valiutos fondas), o ne nuo gamybos. Siekiant ją įgyvendinti reikėjo pasirinkti selekcinę kreditavimo priemonę arba nustatyti diferencijuotas paskolų teikimo sąlygas pagal skolininkų reikšmę šalies ūkiui ir valiutos atsargoms. Monografijoje teigiama, kad mylimasis Lietuvos banko vaikas buvo eksportas ir jos pramonė, gyvulininkystės produktų eksportas, o posūnis – importas.

Lietuvos banko restrikcinė kredito politika tarpukario ekonomikai buvo vertinama įvairiai. Todėl neatsitiktinai monografijoje daug dėmesio skiriama visiems pozityviems ir negatyviems restrikcinės kredito politikos padariniams vertinti.

VI. Terleckas, apžvelgdamas tarpukario Lietuvos iškilų ekonomistų pasisakymus dėl restrikcinės kredito politikos, prie pozityvių jos padarinių priskiria tokius: ši politika tuo laiku buvo specifiška, netapati „brangių“ pinigų politikai, jos dėka Lietuvos bankas gavo galimybę mažinti palūkanas, suponuoti griežtą klientų atranką patikimumo ir ūkinio reikalingumo požiūriu, galėjo neteikti paskolų toms įmonėms, kurios natūraliai turėjo „mirti“, t. y. nepalaikė jų „kredito morfijumi“, eksporto paskolos kainavo pigiau negu importo, kredito politika buvo suderinta su vyriausybės ekonominės politikos tikslais, ji vertė banką būti universaliu kreditavimo srityje.

Prie negatyvių restrikcinės kredito politikos padarinių VI. Terleckas priskiria tokius: dėl jos tarpukario Lietuvos bankui reikėjo teikti kreditus pagal skolininko reikšmę šalies ūkiui (taikyti selekcinį kreditavimą), nustatyti kreditavimo ribas, tiesiogiai priklausančias nuo valiutos fondo (o jas buvo sunku nustatyti pagal būsimas valiutos atsar-

gas), ekonomikai nebuvo visiškai panaudotos kreditavimo galimybės, privalejo kitiems bankams naudoti tam tikrus prievartos elementus (iš komercinių bankų buvo reikalaujama mažinti palūkanas ir kredito politikoje laikytis emisijos banko linijos), teikdamas pigias paskolas didino jų paklausos „badą“ šalies ūkiui (prie jų pulta kaipusių prie medaus), kai kurios įmonės teikiamomis pigiomis paskolomis bandė pasinaudoti išsigelbėti nuo bankroto, o klientai stengėsi pergudrauti banką perskolindami gautas paskolas ir užsidirbdami palūkanas, per daug rizikingas buvo eksporto kreditavimas dėl pigumo, buvo kredituojami tik stambūs ūkininkai ir nedaug vidutinių ūkininkų, o tai kėlė kitų verslininkų nepasitenkinimą, pati kredito politika pagal būsimas valiutos atsargas sunkiai leido numatyti užsienio prekybos saldo (tarptautiniai ryšiai tik mezgėsi), nepagrįsta krašto išteklių kredito politika buvo per griežta (jai pateisinti naudotas argumentas – psichologinis visuomenės nepasitikėjimas litu), pinigų apyvarta plėtėsi ne dėl kreditavimo intensyvėjimo, o dėl didėjančių aukso ir užsienio valiutos atsargų, jos dėka atsirado pinigų stoka ir dėl to padidėjo užsienio valiutos ir ūkio pinigų – vekselių apyvarta ir ypač plito „draugiškieji“ vekseliai, t. y. nekomerciniai, protestuojami, kas didino infliacinius procesus ir silpnino pasitikėjimą litu, negalėjo daryti didesnės įtakos palūkanų normoms (dėl to susidarė didelis atotrūkis tarp jo ir kitų bankų paskolų kainų). Įvertinęs negatyvius restrikcinės kredito politikos padarinius, Vl. Terleckas klausia: „ar bankas neturėjo jos revizuoti, tenkintis mažesniu lito padengimu.“ Makroekonominių prielaidų jai liberalizuoti nebuvo, lito perkamoji galia iki 1925 metų mažėjo, susidarė neigiamas užsienio prekybos balansas, o ir pats užsienio valiutos fondas sumažėjo (banknotų padengimo aukso ir užsienio valiuta vidutinė metinė norma nukrito nuo 109 iki 84,7 procento). Monografijoje teigiama Vl. Jurgutį mažai vertinus lito padengimą valiutomis dėl jų nuvertėjimo ir užsienio vertybių kreditavimo, tačiau nepalanki ekonominė padėtis vertė Lietuvos banką atleisti kreditavimo varžtus. Todėl kituose monografijos skyriuose dėsningai prieinama prie pasikeitimų ir kredito politikos švelnėjimo nagrinėjimo.

Nagrinėti kredito politikos švelnėjimo laikotarpį pradedama nuo 1925 metų, kai Lietuvos bankas pradėjo naują pinigų emisijos politiką jos liberalizavimo kryptimi, kai litui padengti pradėta naudoti ir skolininkų komercinius dokumentus. To dėka padidėjo Lietuvos banko paskolos, nors valiutos fondas 1925 metais pavojingai sumažėjo (iki 32 mln. Lt).

Padėties kredito rinkoje normalėjimas ir valiutinių pozicijų tvirtėjimas leido Lietuvos bankui ne tik atsakyti restrikcinės kredito politikos, bet ir susilpninti selekcinę politiką, kartu imtis svarbaus uždavinio – kredito piginimo ir reguliavimo įgyvendinimo. Kitas būdas kreditui atpiginti buvo Pramonės kreditavimo banko įkūrimas.

Po to autorius nagrinėja permainingą kredito politikos dešimtmetį iki pat Antrojo pasaulinio karo pradžios. Akcentuojama, kad mechaniški kredito ribojimai keičiami tokiais kokybiniais reikalavimais skolininkams: paskolų apdraudimo realumu, tikrumu, likvidumu ir komerciniu pobūdžiu. Reikalavimų kokybės kitimas rodo, kad restrikcinė politika po 1925 metų darėsi neveiksminga. Tai buvo ne dėl banko kaltės, o dėl Antrojo pasaulinio karo išvakarėse pasireiškusios ūkio krizės.

Monografijos pabaigoje įvertinamos valiutinės operacijos, kitos operacijos, veiklos finansiniai rezultatai ir jų naudojimas, banko vaidmuo nepriklausomybės laikais ir okupacijos metais, kartu jo veiklos pobūdžio keitimasis sovietmečiu ir kai kurie atkurto banko veiklos per nacių okupaciją bruožai.

Kuo vertinga monografijos pabaigos skyrių analizė praktikai? Vertinga tuo, kad tarpukario Lietuvos banko uždavinys buvo valiutinėmis operacijomis reguliuoti pinigų apyvartą ir užtikrinti pinigų pastovumą, o pirminis tikslas – reguliuoti lito kursą, palaikyti jį, o ne gauti kuo didesnes pajamas.

Vertas dėmesio tas faktas iš monografijos kaip tarpukario Lietuvos bankas manevravo valiutos fondu, kaip pelningai ir saugiai jį investavo. Jis ne tik turėjo, bet ir privalėjo tai daryti dėl pavojingos Lietuvos geopolitinės padėties.

Tarpukario Lietuvos bankas pradinę aukso atsargų suma gavo iš Sovietų Sąjungos, vėliau ji papildyta iš JAV lietuvių aukų, perkant aukso

kiekį užsienyje ir krašte, o jo didumą deponuojant užsienyje. Deponavimo užsienyje geografiškai buvo labai plati. Lietuvos bankas auksą pardavinėjo. Tai daryti vertė pasunkėjusi Lietuvos ekonominė padėtis, kai importą reikėjo apmokėti iš valiutos fondo atsargų. Tačiau aukso pardavimą geros konjunktūros metais monografijos autorius vertina kaip Lietuvos banko norą pasipelnyti iš metalų kainos svyravimo.

Tam tikrą kiekį aukso Lietuvos bankas laikė ir savo kasoje, kad galėtų užtikrinti lito banknotų keitimą į aukso gabalus (luitus).

Iš monografijoje teikiamų lentelių matyti, kad aukso ir valiutos fondo judėjimui buvo būdingi dideli svyravimai, plati jų amplitudė. VI. Terleckas pabrėžia, kad tarpukario Lietuvos banko aukso ir valiutos atsargų vadybos politika, kurią lėmė banknotų emisijos politika ir valiutų padėtis užsienio rinkose, aktuali ir šiandien. To meto sąlygomis charakteringa, kad buvo didinamas valiutos komponentas, duodantis pajamų (tokios valiutų vadybos politikos krypties buvo laikomasi iki 1930 metų). Tai leido padidinti gaunamas už valiutos indėlius bankuose korespondentuose palūkanas, bet vėliau dėl ekonominės krizės užsienyje prasidėjus bankų ir biržų sukrėtimams vadybos politika pasikeitė ir šis pasikeitimas lėmė valiutos konvertavimą į auksą didinant jo dalį.

Mums svarbus aptartas monografijoje patyrimas kaip naudoti aukso fondą prekybos užsienio valiutomis operacijomis, reguliuoti juo valiutų paklausą ir pasiūlą, kursą, teškinti būtino importo apmokėjimo poreikius. Tam skirtas monografijos skyrius „Valiutinės operacijos“.

Monografijoje kitomis operacijomis yra laikomi banko pasyvo indėliai (plačiaja prasme). Konstatuojama, kad jie buvo svarbūs Lietuvos bankui, jų suma ir dalis balanse sparčiai didėjo (1924–1930 metais), tačiau vėliau nustojo didėti dėl ūkio krizės. Indėlių struktūroje dominavo einamosios sąskaitos. Lietuvos bankas visą laiką vadovavosi pasaulinėje praktikoje pripažintu principu – nekonkuruoti su kitais bankais dėl indėlių, kadangi jie jam buvo nereikšmingi kaip kredito ištekliai, nes šiuos kūrė pats.

Einamosiose sąskaitose daugiausia buvo laikomi valstybės išdo ir valstybinių įstaigų pinigai, o kaip terminuoti indėliai – fizinių asmenų

pinigai. Laikomos Lietuvos banke einamosios sąskaitos buvo naudojamos mokėjimams, t. y. atsiskaitymų operacijoms (inkaso, pervedimų (perlaidų), akreditivų, garantijų teikimo, komercinių dokumentų akceptavimo) atlikti.

Monografijoje įvertinta ir Lietuvos banko įsteigtų banko skyriuose apyvartinių ir atsargos kasų reikšmė išleistiems pinigams kontroliuoti.

Vertinant Lietuvos banko finansinius rezultatus ir jų panaudojimą teigiama, kad tai buvo ne paprasta verslo įmonė, suinteresuota vien didesniu pelnu, o valstybės interesus sauganti institucija. Lietuvos banko pajamų sudėtis ir struktūra 1923–1939 metais pateikiama keliuose lentelėse. Daugiausia pajamų Lietuvos bankas uždirbdavo iš palūkanų už paskolas, už inkaso operacijas (čia pajamos buvo stabiliausios), už valiutą korespondentinėse sąskaitose. Lietuvos banko išlaidas sudarė stabiliausios valdymo ir administravimo išlaidos.

Lietuvos banko pelnas buvo naudojamas nustatyta tvarka – dividendams išmokėti, įskaityti į banko atsargos kapitalą, sumokėti valstybei kaip pelno likutį. Monografijoje pažymima, kad mažėjantys dividendai mažino Lietuvos banko akcijų rentabilumą ir kursą. Tačiau konstatuojama, kad nebuvo griežtos koreliacinės dividendų dydžio ir akcijų kurso priklausomybės. Todėl Lietuvos banko akcijos nebuvo populiarios, paklausios, o jų kursas nepastovus.

Kai dėl tanjemos normos, tai Vl. Terleckas mano ją iki 1933 metų buvus per didelę (nuo 1933 metų ji sumažinta). Kitų ekonomistų – S. Kišo ir V. Elkino nuomone, ji turėtų būti kuo didesnė, kad banko direktoriai būtų tiesiogiai suinteresuoti siekti didesnio pelno.

Autorius gana argumentuotai įvertina banko teigiamą vaidmenį nepriklausomybės laikais. Jo vaidmuo laikomas išskirtinis ir turėjęs tiesioginę reikšmę ūkio atkūrimui ir pažangai per santykiškai pigų kreditą. Tačiau banko veikla sovietmečiu ir nacių okupacijos metais keitėsi neigiama krašto ūkiui linkme, jo funkcijos siaurėjo iki komercinio banko funkcijų.

Apibendrinant pasakytina, kad šiandienos Lietuvos bankui Vl. Terlecko monografija „Lietuvos bankas 1922–1943 metais“ yra vertinga ju-

biliejinė dovana, supažindina su garbinga tarpukario Lietuvos banko istorija. Ji turi būti tęsiama atkurtoje nepriklausomoje Lietuvoje. O monografijoje išskelti tarpukario Lietuvos banko idealai pasitarnaus šiai dienai bankininkystei, jos mokslui ir praktikai, krašto ūkiui ir žmonių interesams.

Įteikta 1998 metų gegužės mėn.